

MER GRUS ÄN "GREASE" – NÅGRA TANKAR OM VARDAGLIG KORRUPTION

Text: Joakim Thelander

En kollega till mig besökte för ett antal år sedan ett utvecklingsland – vilket land är mindre viktigt i detta sammanhang – och kom i samband med besöket i kontakt med en person som arbetade som hamnchef i landet ifråga. Under en bilfärd i personens jeep kom samtalet in på ämnet korruption. "Den här bilen behöver jag i mitt arbete och den kostar mig runt 100 dollar i månaden", berättade hamnchefen. "Mina barns skolgång kostar också ungefär 100 dollar i månaden. Min familjs boende, kläder och mat kostar även det ungefär 100 dollar i månaden. Min lön som hamnchef är 93 dollar i månaden. Tror du att jag är korrupt...?"

Siffrorna i exemplet är ungefärliga och hämtade ur minnet, men berättelsen fungerar i alla fall som en introduktion till ämnet "liten" eller vardaglig korruption. Denna form av korruption benämns ofta "petty corruption", där ordet "petty" kan översättas med "liten" eller "obetydlig", och handlar om förhållandevis små penningssummor. De som ägnar sig åt denna korruption hör inte till eliten i samhället. Det kan vara mutor för att byråkrater och tjänstemän ska utföra tjänster som de egentligen är skyldiga att utföra som en del av servicen till medborgarna, eller mutor för att skynda på en annars långsam procedur. Om hamnchefen i exemplet ovan fick en lämplig muta kunde lasten på ett fartyg kanske lossas omedelbart, i annat fall fick man vara beredd att vänta.

Det är också i denna betydelse som mutor ibland betecknas som smörjmedel, "grease" eller "speed money". Beteckningarna är egentligen missvisande. Det är ju knappast så att korrupta samhällssystem fungerar mer effektivt och välsmort än andra. Snarare är det så att korruptionen orsa-

kar fördröjningar i systemet, ibland för att kunna begära mer mutor. En hög förekomst av korruption har visat sig hänga samman med längre tider för förhandlingar och slutförande av kontrakt med offentliga aktörer. Om det verkligen handlade om "speed money" skulle förhandlingstiden snarare minska. Korruption gör dessutom också att förutsägbarheten minskar och osäkerheten blir större när det gäller korrupta transaktioner, eftersom dessa inte kan granskas öppet.

Ett av problemen med den vardagliga korruptionen är att den har en tendens att drabba de lägst ställda i samhället hårdast. Även beteckningen "liten" kan ses som missvisande. Den "lilla" korruptionen behöver inte upplevas som särskilt liten av de som berörs mest av denna form av korruption, vilket även **Stephen P. Riley** har lyft fram: "petty corruption is obviously not petty to those who experience it". Den vardagliga korruptionen gör det svårare för de fattigaste i ett samhälle att få den sjukvård och andra samhällstjänster de behöver. När korruptionen blir en del av och genomsyrar det vardagliga livet i ett samhälle medför det dessutom att

förtroendet för den offentliga sektorn minskar. Det är svårt att behålla tilliten till ett system när åtkomsten till offentliga resurser blir beroende av mutor eller gentjänster.

Man kan inte påstå att den "lilla" korruptionen är bortglömd. Det finns såväl forskning som debatt kring denna form av korruption. Men det är ändå så att när man talar om

En hög förekomst av korruption har visat sig hänga samman med längre tider för förhandlingar och slutförande av kontrakt med offentliga aktörer.

och fokuserar på de mer storskaliga fallen av korruption så riskerar de vardagliga formerna av korruption att hamna i skymundan. **J. P. Olivier de Sardan** har i en artikel om korruptionen i Afrika lyft fram den rutinartade karaktären hos korruptionen. Det är handlingar som är "socialt inbäddade", det vill säga en del av vardagliga kulturella handlingsmönster och sociala koder som delas av många människor. Den sociala inbäddningen bidrar till att legitimera korruptionen, även om den ur ett juridiskt perspektiv är olaglig.

Nu kan man fundera över i vilken mån en stor och mångskiftande kontinent som Afrika kan tillskrivas en homogen kultur när det gäller korruption. Svaret är att det kan man förmodligen inte, men det är ändå inte orimligt att tänka sig att det finns gemensamma drag. Ett sådant drag som de Sardan tar upp handlar om traditioner av gåvogivande. Ett annat handlar om förekomsten av vad han kallar för "solidaritetsnätverk" bestående av band till närstående och andra personer med starka förpliktelser om ömsesidig hjälp.

En annan förklaring ger **Robin Theobald**, som menar att utöver traditionella sociokulturella förklaringar är bristen på resurser en viktig orsak till korruption inte bara i Afrika utan även i andra utvecklingsregioner. Det är ont om allmänna resurser inom snart sagt alla områden: sjukvård, skolor, arbetsmarknad, mat, vatten... I ett samhälle där det råder resursbrist ökar naturligtvis konkurrensen om de resurser som trots allt finns tillgängliga och detta skapar en grogrund för såväl stor som "liten" korruption. I en instabil och svåröversäglig korrupt offentlig sektor kan tjänstemannen dessutom inte vara

Den regering som säger sig vilja bekämpa den omfattande korruptionen i ett land paradoxalt nog samtidigt riskerar att försvåra denna bekämpning, eftersom man då förstärker den bild som säger att de flesta är korrumpierade

säker på att ha sitt arbete kvar nästa månad, vilket inte heller bidrar till att utveckla en god administrativ yrkesetik.

Det västerländska idealet för en offentlig byråkrati med en strikt separation mellan privat och offentligt är måhända ett ouppnåeligt ideal även i västländerna, som ju knappast är befriade från korruption. Men i länder med utbredd korruption är idealet än mer omstritt och står rentav i strid med de ovan nämnda vardagliga praktikerna och sociokulturella handlingsmönstren. Det medför att som medborgare kan du på ett allmänt plan vara positivt inställd till principerna om en rationell-legal byråkrati, men genom deltagande i korruptionen i det vardagliga livet bidrar du till att reproducera ett system av korrupta praktiker som du egentligen tar avstånd från.

Susan Rose-Ackerman har framfört tanken att en möjlig väg för att komma till rätta med detta skulle kunna vara att i vissa fall göra om olagliga mutor till legala belönings-system. Om det verkligen är så att vissa former av belöningar till myndighetspersoner och tjänstemän anses acceptabla och rimliga i ett samhälle så borde de också kunna ges och redovisas öppet. I vilken mån de tål att lyftas fram i ljuset kan också ses som ett test på transaktionernas legitimitet. Därmed skulle de korrupta transaktionerna i de fall där detta anses rimligt kunna bli såväl legitima som legala.

En central dimension för att kunna minska korruptionen i ett samhälle handlar om tillit. Denna kan betraktas som en bristvara i korrupta samhällen. Det kan förvisso finnas en stark tillit till medlemmar i den egna familjen eller andra man uppfattar som närstående, men det som framför allt saknas är den abstrakta tilliten till institutioner och offentliga system. Enligt **Anthony Giddens** är denna form av tillit något som kännetecknar moderna västerländska samhällen, men den saknas i samhällen med mer traditionella eller förmoderna drag.

Bo Rothstein har med stöd av spelteoretiskt tänkande lyft fram bristen på tillit som ett problem när det gäller att mobilisera stöd för korruptionsbekämpning. Han talar om "sociala fällor" och kärnan i resonemanget handlar om att den enskilde korrupte tjänstemannen inte slutar ägna sig åt korruption om han förväntar sig att de flesta andra kommer att fortsätta vara korrumpierade. För att en förändring ska äga rum krävs en övertygelse om att många andra handlar moraliskt riktigt. Det finns enligt Rothstein "inte någon stor poäng att vara den ende som agerar etiskt rätt i ett för övrigt genomkorrumpierat samhälle". Bristen på tillit till de andras agerande medför att alla i längden blir förlorare.

En annan konsekvens av detta är att den regering som säger sig vilja bekämpa den omfattande korruptionen i ett land paradoxalt nog samtidigt riskerar att försvåra denna bekämpning, eftersom man då förstärker den bild som säger att de flesta är korrumpierade. Här finns ett dilemma för de aktörer som arbetar med antikorruption, där till exempel Transparency Internationals uppmärksammade *Corruption Perceptions Index* bidrar till utpekandet av vissa länder och regioner som korrupta. Om jag då kommer som företagare för att göra affärer i ett land där jag förväntar mig höga korruptionsnivåer kan det bli en självuppfyllande profetia om jag på grund av förväntningarna själv blir

mer beredvillig att delta i korruptionen.

Den vardagliga eller "lilla" korruptionen i ett land kan förmodligen bäst karaktäriseras som olaglig men samtidigt betraktas som legitim eller åtminstone som ett "nödvändigt ont" i kontakten med myndighetspersoner. Ett av problemen med detta är att acceptansen för den vardagliga korruptionen riskerar att underminera arbetet även mot mer storskaliga former av korruption. Så länge människor i maktpositioner upplever att de gynnas av den existerande korruptionen så kommer de inte heller att helhjärtat stöda ett reformarbete mot korruption, åtminstone inte så länge det drabbar de egna korrupta aktiviteterna.

Joakim Thelander är universitetslektor i kriminologi vid Högskolan Kristianstad